

О. Ізидор Луб ЧСВВ.

Третій вселенський собор в Ефезі 431 р.

(З приводу 1500 літньої його річниці).

ВАЖНІША ЛІТЕРАТУРА: Hefele, Conciliengeschichte II, cm. 131-285; I. Schwane, Dogmengeschichte II, ed. Herder, 1895; Hergenröther, Kirchengeschichte I. cm. 447-492; Idem, Photius I. cm. 49-55; Н. Глубоковскій, Блаженный Теодоритъ (2 томи, Москва 1890).

ЗМІСТ: Христологічні ереси на сході. — Теодор з Монсвєтїї. — Нєсторїї і його ерєсь. — Св. Кирил Олександрїйскїй. — Римскїй собор 430 р. — Собор в Олександрїї. — Папскїє листи й зарядженнє дотично вселєнського Собору в Ефєзї. — Цїсарскїє заступники. — Прибуттє Епископів до Ефєзу. Антіохїйскїй патріярх Іван. — Перше торжєственне зсїданнє. — Ефєськє соборнїще. — Насильство над Вітцями Собору. — „Соломонове“ рїшеннє цїсаря. — Св. Кирил і Мемнон в тюрмі. — Останнє побїда.

Історія виказує, що Церкві не так завдають удари її внішні вороги як її власні діти, ложні християни, а головно лихі пастирі. Питома черта такий людеї, се в першій мірі брак послуху церковній Єрархїї і занадто велике перецінюваннє свого розуму. Далше низький егоїзм, ставленнє вище земських справ від справ Божих.

В Божім обявленнї чимало таких правд, котрі перевишають силу поняттє людського розуму. Називаємо їх таїнствами віри як приміром: науки про прєсв. Тройцю, таїнство Воплоченнє Божого Сина, Найсв. Тайна Евхаристїї і інші. Правдиво віруючнї чоловік не розумєє тут богато; він покїрно схиляє свою голову перед непомильною повагою відвічної Правди і вірить так, як Бог обявив і як св. кат. Церква подає до віруваннє. Інакше поступають горді й зарозумілі. Вони хотять зглибити всьо своїм власним розумом, а чоґо не можуть зрозуміти, то або зовсім відкидають або перекручують на свій лад. Ставляючи вище свій розум від Божого обявленнє, противляться непомильному учительському Урядови Церкви. Так звичайно повстають ереси і бунти не лише против науки, яку голосить Церква, але також послїдовно против церковної карности.

I.

Тайна Воплоченнє, се вісь, довкруги якої обертається ціла християнська релїґія. „Бог став чоловіком і умер для нашого спасіннє“, се справді чоґсь величне, непонятне! Люди ніколи не в силі зглибити се Таїнство. Бо найти розвязку того се значить, зглибити безмежну Божу Мудрість і Боже Єство; подати людську розвязку, се значить змінити істоту християнської релїґії. Аж дивно стає, що люди безустанно шукали такої розвязки і очевидно, блудили. І так Докети перечили правдивість людської природи в Христї, Ебіонїти, Аріяне і другі еретики

перечили Божество Христа. Церква осудила ті блуди доказуючи, що Христос правдивий Бог і правдивий чоловік, що в нім існує і Божа й людська природа. Але в який спосіб? Несторіяне вчили, що друга Особа Божа (Слово) замешкала в людській природі Христа, як у святині. Тим чином се лиш злука внішна, моральна Божої особи і людської особи; Монофізити знова казали, що в Христі Божа й людська природа злилися в одно, в Боголюдську природу; Аполінарій перечив, що Христос має розумну людську душу, бо її місце займає Слово; а Монотеліти заперечували Йому людську волю. Всі ті ереси Церква осудила. А правдиву науку проголосила головно на IV. всел. соборі в Халькедоні (451 р.): *Consonanter omnes docemus (Christum) perfectum in deitate, perfectum in humanitate, Deum verum et hominem verum... in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter... salva proprietate utriusque naturae, et in unam personam atque subsistentiam concurrente..., alteram fidem nulli licere proferre...* (Denzinger-Bannwart, *Enchiridion Symbolorum*, ed. 16. et 17. pag. 66-67 nr. 148).

Ересь Аполінарія († 390) спонукала богословів т. зв. антиохійської школи (кінець IV. поч. V. ст.) шукати нових шляхів в розв'язці, яким способом існує в Христі злука Божої й людської природи. Діодор з Тарсу, а ще більше його ученик Теодор, єпископ Мопсбетії в Килікії, обстоювали ненарушимість обох природ. Одначе Теодор посунувся так далеко, що прийняв не лише дві природи, але дві особи в Христі: Слово замешкало в Ісусі як у святині, злука між Словом і Ісусом чисто моральна а не іпостатична, як вчить кат. Церква. Послідовно заперечив в Христі т. зв. *communicatio idiomatum*: учив, що деякі діла творило лише Слово, деякі лише чоловік Ісус, а не особа Богочоловіка. Тому Марія се лише матір чоловіка Ісуса а не Бога. Отже належить називати Її не Богородиця, але Христородиця. Зовсім природно, що Церква осудила таку науку і кинула клятву на Теодора на V. всел. соборі 553 р. в Царгороді.

Учеником Теодора був Несторій. Походив з Германії в Сирії. З Теодором запізнався в Антіохії. Якийсь час був Несторій монахом, відтак діяконом і пресвітером антиохійської Церкви. Висшої богословської освіти не мав. Але слава великого бесідника й аскета, яку зумів виробити собі в Антіохії, промостила йому шлях на царгородський патріарший престіл (428 р.). Мешканці столиці надіялися побачити в ньому другого св. Івана Золотоустого. В дійсности був він дуже гордий і зарозумілий та шукав лише власної слави, притім загонистий, умово обмежений. Удавав велику ревність про чистоту віри.

Вже в своїй першій бесіді, так висказався до цісаря Теодозія II (408-450): „Дай мені, цісарю, землю очищену з еретиків, а я дам Тобі за то небо; допоможи мені побороти ложновірців а я допоможу Тобі в боротьбі з Персами.“ І дійсно в нелюдський спосіб накинувся на всіх, що блудили в вірі. Одні лише Пелягіяни знайшли в нього ласку й опіку.

З Антіохії привів зі собою Несторій свящ. Анастазія, котрий в проповідях сильно накидувався на слово „Богородиця“ (теотокос). Анастазія опрокидував між іншими св. Прокль, недопущений на владичий престіл в Кизику і багато інших духовних, особливо монахів. Зате Анастазія боронив сам Несторій, а опірних люто переслідував.

Сам Несторій нічо нового не учив; він лише повторяв, нераз дуже плястично й досадно, науку свого учителя, Теодора з Мопсветії. Тільки що тут виступав не якийсь малозначний єпископ з провінції, але сам патріярх столиці! Зовсім отже природно, що ересь Несторія почала скоро ширитися по цілім східнім цісарстві; з другої знова сторони його ложна наука мусіла натрафити на опір у правовірних. Між іншими ересь Несторія радо повитали товпи неосвічених єгипетських монахів. Тому 429 р. олександрійський патріярх св. Кирил (412-444 р.) виступив у великодній проповіді против нових ложних наук не згадуючи нічого про самого Несторія. Крім того написав до монахів лист. Сей лист Кирила дістався по якімсь часі до Царгороду й до рук Несторія. Несторій сильно обурився на св. Кирила; а сей довідавшись про се, пробував чемним письмом привести царгородського патріярха до опам'ятання. На се Несторій вислав до Олександрії обиджаючу відповідь і почав підбурювати против Кирила цісарський двір, а рівночасно підступним листом намагався оманути папу Келестина I. Разом з деякими збігцями-священиками з Олександрії почав Несторій очернювати Кирила перед мешканцями Царгорода. На новий лист Кирила відповідає зухвало закидаючи йому м. и. незнання і ересь. В другім листі до папи закидає Кирилови аполінаризм і аріянізм. Св. Кирил не міг довше мовчати. В листах до цісаря, цісареві Евдокії і сестри цісаря, св. Пульхерії, викладає кат. віру про Воплочення, про особу Несторія не згадує. А папі представляє цілу справу так, як вона в дійности була. Також і до інших знатних осіб, особливо східних єпископів, післав св. Кирил відповідні письма.

Папа скликав в справі Несторія собор, на котрім одобрено назву: „Богородиця,“ св. Кирила узнано правовірним а Несторія єретиком. В острім листі до Несторія грозить йому папа зло-

женням з патріяршого престола і вилученням з Церкви, коли до 10 днів не відкличе своїх блудів. Кирилови поручив папа виконати в своїм імені рішення собору, пересилаючи йому ухвали собору й листи до Несторія та східних єпископів.

Тоді св. Кирил скликав собор до Олександрії, де уложено символ, котрий мав підписати Несторій. До символу долучив Кирил свої знані 12 анатематисмати. В обширнім листі виложив св. Кирил кат. науку про тайну Воплочення. Собор рішив, що Несторій має відкликати свої блуди письменно і під присягою.

До Царгорода вислав Кирил двох єпископів і двох священників, котрі в одну з неділь в часі богослуження торжественно вручили Несторієви постанови римського й олександрійського собора. На другий день Несторій оголосив против Кирила свої 12 протианатематисмати, а сам відкликався до вселенського собору.

II

Такого собору домагався впрочім не лише Несторій. Ще більше домагалися його католики, передовсім духовенство й монахи з Царгорода, котрих Несторій тяжко переслідував. Тому то й цісар Теодозій II порозумівся з папою і заповів вселенський собор, котрий мав зібратися по Зелених святах 431 р. в Ефезі. Чим був в IV. ст. св. Атаназій в боротьбі з Аріянами, тим в V. ст. св. Кирил в боротьбі з Несторіянами. В IV. ст. ціла вісь боротьби оберталася докруги слова „гомоузїос“ (consubstantialis), в V. ст. докруги слова „теотоκος“ (Богородиця). Як колись св. Атаназій поборював аріянізм рішучо аж до посліднього віддиху не змінюючи ніколи своєї гадки, так св. Кирил. Віра у нього понад всьо. Віри боронив св. Кирил як незломний борець, аж до загину.

Хоч цісар Теодозій II „Малий“ в противенстві до Теодозія I, котрого названо „Великим“, стояв під впливом Несторія і тому ворожо відносився до св. Кирила, всеж таки рішив: „Всі мусять піддатися рішенням собору.“ Заходило ще питання чи Несторій має взяти участь в тім соборі як член собору і то в характері патріярха столиці, чи має явитися як оскаржений. Св. Кирил віднісся в тій справі до папи. Папа відписав лагідно, що Бог не хоче смерти грішника лише, щоб навернувся і жив. Тому нехай Кирил зробить, що можливе, щоб лише привернути в Церкві мир і зеднати Несторія для правди. Коли Несторій буде опиратися при своїх блудах, тоді нехай жне, що сам посіяв при допомозі діавола.

В особнім листі до цісаря пригадує папа цісареві, що не повинен допустити, щоб нові ереси роздирали Церкву. Справи віри належить ставити вище як справи держави й спокій Церкви вище, як спокій країв. — На собор вислав Келестин легатів, єпископів Аркадія й Проекта та свящ. Филипа. Вони прибули до Ефезу доперва на друге засідання. Легатам поручив папа у всіх справах держатися Кирила й уважати на престиж Ап. Престола, до диспут не вмішуватися, лише давати напрям на радам і судити чи всьо відбувається правильно. Коли собор осягне свою ціль, мають удатися з Кирилом до цісаря. Колиж собор розібеться, мають порадитися з Кирилом, що дальше чинити.

В листі до Вітців собора каже папа, що легати мають на соборі виконати те, що вже рішив папа відносно Несторія і не сумнівається, що зібрані на соборі єпископи на то згодяться.

Теодозій II вислав від себе на собор comes-а Кандидіяна, сотника своєї прибічної сторожі й дав йому таку інструкцію: Одиноке його завдання, пильнувати ладу в місті й на самім соборі так, щоб собор відбувся спокійно і щоб кожний його учасник міг свобідно висказати свою думку. Вирішування справ, порядок засідань, не належить до нього, лише до єпископів. Пізнійше показалося, що Кандидіян, приятель Несторія, поступив зовсім інакше; він став не оборонцем але гнобителем собору і зібраних на нім Вітців.

Перший на собор прибув Несторій в товаристві другого цісарського comes-а Іринейя під охороною сильного відділу добірного війська. Уповаючи на цісаря, на Кандидіяна й Іринейя та прихильних собі єпископів, головно антіохійського патріярха Івана, приятеля від молодих літ і шкільного товариша, Несторій був певний побіди. З Царгорода привів 16 своїх єпископів. По нім прибули: св. Кирил олександрійський з 50 єпископами, Ювенал з Єрусалиму і Флявіян зі Солуня зі своїми єпископами. Ефеський архієп. Мемнон привів 40 своїх і 12 памфілійських єпископів. Св. Кирил в довшій бесіді виказав еретичну науку Несторія. По кількох днях нарад Несторій розлючений так сказав до Кирила: „Я ніколи дво- чи тримісячної дитини не назву Богом і від тепер не хочу мати з Вами нічо спільного.“ Наглядно показалося, що він еретик.

Хоч Іван, антіохійський патріярх, був також учеником Теодора, еретиком одначе не був. Він вже передтим радив Несторієви піддатися рішенню папи, заки збереться вселенський собор. Сам одначе не зрозумівши належно 12 анатематизматів Кирила добачив в його науці „ересь.“ З Іваном окликала Ки-

рила еретиком ціла антіохійська школа м. і. звісний Теодорет, єпископ Киру. Через се Антіохійці запалали великою ненавистю до Кирила. Їм здавалося, що Кирил переслідує Несторія так, як колись Теофіль переслідував св. Івана Золотоустого; та що Кирило розпочав боротьбу задля чисто особистих цілей. Зате Несторія не уважали еретиком бо наука Несторія була наукою Теодора, а Теодора ніхто до того часу не осудив. Тим то можемо зрозуміти, з якими поглядами вибрався Іван на собор. Він властиво удавав, що їде. З дороги висилав безустанно післанців, чому годі йому прибути на час, а зібрані єпископи чекали більше як два тижні на його приїзд. Нарешті прибули два єпископи й переказали від Івана, що Вітці собору можуть продовжати своє діло не чекаючи на нього. Всі зрозуміли, що Іван не хоче бути приявним при осудженню свого друга Несторія. Дятого й рішено отворити собор.

Тимчасом 68 єпископів з партії Івана запротестували письменно против собору без участі їх патріярха. Кандидіян остерігав також. Та годі було довше чекати.

III.

Перше торжественне засідання відбулося в церкві Пр. Богородиці дня 22. червня 431 р. Несторій мимо кількох візвань на собор не прибув, а післанників собору на приказ Іриней побито до крови. Предсідником собору був св. Кирил як заступник Папи. Єпископів було 160. Віру католицької Церкви в спірнім питанню виказано на основі св. Письма й передання, головно східних св. Вітців, а письма Несторія осуджено як еретичні. Деякі єпископи, дотеперішні приятелі Несторія, ствердили під присягою, що Несторій уперто стоїть при своїх блудах і нема найменшої надії, щоби він поправився. Тоді собор рішив осудити Несторія. „Відповідно до листа нашого найсвятішого Вітця й співслужителя Келестина, римської Церкви єпископа“, Несторія осуджено, зложено з престола й виключено з Церкви.

Засідання тревало від рана до пізної ночі. Населення Єфезу цілий день нетерпеливо чекало на вислід. Коли проголосили рішення і осудження Несторія, велика радість запанувала в Єфезі. Майже ціле місто освічено. Серед радісних окликів люди зі смолоскипами з кадильницями в руках відпровали Вітців собора до їх помешкань. Кирила величали попід небеса. Про ухвали собору повідомлено цілий майже християнський Схід. День 22. червня 431 р., се не лише найкрасший день в історії третого вселенського собору, день світлої по-

біди правди над ложею, але се також чи не найкрасший день в життю св. Кирила. По тім дни наступили часи переслідувань і боротьби. Нічого дивного, що по такім рішенню противники попали в лють, Кандидіян запротестував і почав репресію. На Кирила й Мемнона посипалися важкі наклепи. В 4 дні опісля вже був в Єфезі антіохійський патріярх Іван. Він скликав соборище (43 єпископів), на котрім зложив Мемнона й Кирила з престола „тому, що спричинили нелад, поступили против волі цісаря та в своїх анатематизматах показалися еретиками“. Прочим єпископам, оскільки не злучаться з ним, загрозив клятвою. Єфесяни віднеслися до соборища ворожо і не дозволили висвятити для себе нового єпископа. Цісар вислав до Єфезу на слідство комісаря Паллядія.

Дальші засідання собору відбувалися головно в палаті Мемнона. На другім засіданню були також присутні папські легати, котрі іменем Ап. Столиці потвердили рішення першого засідання. Предметом нарад були переважно безуспішні переговори з партією Івана антіохійського. Вкінці Собор примушений був кинути на нього клятву.

Рішення третього всел. собору були такі: Собор осудив ересь Несторія і Пелягіянів, котрих осудили вже передтим на Заході деякі частні собори. Крім того єфеський собор проголосив незалежність митрополита на Кипрі від антіох. патріярха і уложив 6 дисциплінарних канонів. Єфеський собор потвердили торжественно папи: Келестин I і Сикст III.

Одначе противники рішили пімститися. Кандидіян wraz з Несторіянами й „Антіохійцями“ (партія Івана) обставив своїми людьми всі шляхи Єфезу до Царгороду, щоб не допустити листів собору до цісаря. Єпископів морив голодом. Єфез виглядав кілька місяців як окружена ворожими військами кріпость. Одні лише противники Кирила мали свободу. Наклепам на Кирила не було кінця.

Помимо тих перепон, одному жебракови довелося у вижолбленій палиці занести лист Кирила до вірних в Царгороді. Монахи й нарід під проводом св. Дальмата, котрий 48 літ не виходив з келії, серед співу побожних пісень пішли перед цісарську палату, домагаючися справедливости й оборони zagrożеної віри. Цісар обіцяв, що покличе делегатів собору й соборища до себе. В церкві св. Мокія, Дальмат виголосив бесіду про події в Єфезі. Нарід однодушно закричав „анатема Несторієви!“

По якімсь часі прибули послы собору і вияснили справу. Та й вороги не спали. З Єфезу приїхав „comes“ Іриней і майже

всіх дворян перетягнув на сторону „Антіохійців“. Положення ставало важке. Остаточо дворяни поділилися на три партії: одні радили цісареві потвердити зложення з престола Несторія і Кирила та Мемнона; тоді, мовляв, прочі єпископи погодяться. Другі радили покликати послів обох сторін з Єфезу до Царгороду й тут розібрати цілу справу. Треті: вислати комісарів до Єфезу і там на місці завести лад. Цісар злучив першу гадку з третьою: потвердив зложення з престола Несторія і вислав до Єфезу скарбника Івана, щоб коштом тамтих поєднав розеднаних.

„Антіохійці“ втішилися таким рішенням цісаря. Несторія відреклися. Його відіслано до монастиря в Антіохії; 435 р. заслано його до Петри в Арабії, відтак до Великої оази в Єгипті. Звідтам одначе мусів втікати до Тебаїди. Серед знущань за-проторено його на остров на ріці Ніля, Єлефантіне, вкінці до Панополіс. Де й коли помер, не знати. Його твори казав цісар спалити, а Несторіян згідливо називати Симонійцями, від чародія Симона.

Також св. Кирила й Мемнона замкнув Іван насильно до тяжкої вязниці, кожного з осібна. У вязниці писав св. Кирило листи в обороні віри і точно вияснив свої 12 анатематизмати.

В Царгороді знов повстав крик. Тоді цісар зарядив публичну диспуту делегатів обох сторін в своїй присутности в Халькедоні. Антіохійці не зуміли поконати послів собору і почали тратити ґрунт під ногами. Населення засипувало їх градом каміння. На свячення нового патріярха Максиміяна покликав цісар правовірних єпископів з Халькедону, а антіохійським заборонив вступу до Царгороду. Католикам стало лекше. Вкінці розв'язав цісар собор в Єфезі, а Кирилови й Мемнови привернув їх престולי. Витали вірні Кирила в Олександрії (31. 10. 431) з великою радістю й одушевленням, як колись витали там св. Атаназія. Антіохійці зате вертали з Єфезу побіджені. Християнський Схід поділився на три часті: упертих Несторіян, Антіохійців і прихильників Кирила.

Несторіянїзм з часом занепав у візантійській державі зовсім. Останки Несторіян перенеслися на схід до Персії та Індії. Ще тепер можна подибати Несторіян в недоступних горах Курдистану. Деякі вернули з часом до єдности з кат. Церквою, як Халдейці і Малябарці.

Єфеський собор повалив вправді ересь Несторія, але став причиною схизми. Тому папа й цісар доложили всіх старань, щоб помирити Кирила з Антіохійцями. По довгих переговорах прийшло вкінці до згоди. Патріярх Іван сам став апостолом згоди між своїми. Так зчасом запанував на Сході загальний

мир. Вістре боротьби звернулося против творів Теодора з Моп-светії, а опісля против нового грізного ворога: монофізитів.

* * *

Та одна картина з історії св. Церкви кидає світло на деякі відемні обяви в східній Церкві, котрі були джерелом блудів, замішань, спорів і вкінці довели до відлучення від правдивої Христової Церкви й вслід за тим до повного занепаду й руїни.

Особенно впадають в очі два стремління: за слаба злука з Ап. Престолом в Римі; зате як найтісніша звязь просто зляття з царським двором в Царгороді. Наслідок того був такий, що в 11 ст. наступив повний розлом з катол. римською Церквою, а в 12 ст. за Компенів Східна Церква стала рабинею необмеженої царської власти, а патріярхи й єпископи трактовані були як царські урядовці. Вправді в добі Єфеського собору ще не видко виразно тих наслідків, але поодинокі обяви не дадуться заперечити. Святі й віруючі пастирі в хвилях небезпеки, передовсім коли ходило о ненарушимість віри, постійно відкликувалися до Папа римського. Але поза тим у всіх справах, кождий східний патріярх уважав себе необмеженим. Становиско Івана, аптіохійського патріярха, в справі Несторія показує, що й в річах віри уважав себе самовласним і не хотів піддатися відразу рішенням вселенського собору. А трафився на патріяршім престолі чоловік гордий, світовий, жадний власти, тоді повставали замішання, неспокої, тертя і спори без кінця. — Таксамо необмежений майже вплив царгородського цісаря на церковні справи відбивався дуже уемно на цілім церковнім та релігійнім житті. Становиско Теодозія II. вказує, як цісар „лагодив“ спори між патріярхами. Міродайними були не церковно-релігійні, лиш політичні згляди. Ще добре, коли цісар мав бодай добру волю боронити віру й Церкву. Але й тоді впливові особи на царським дворі всякого рода інтригами шкодили Церкві. Колиж цісар дався оманити еретикам або, коли тз. державна рація стану вимагала піддержування еретиків, тоді звичайно наставали переслідування і нищення Церкви. Нічо дивного, що такі нездорові відносини мусіли довести вкінці до повного розлому й схизми. — Длятого лиш тісна злука з Апостольським Престолом та послух і пошана для церковних законів може дати трівку основу до скріплення, зросту й розквіту церковного й відтак релігійного життя. Нема християнства без Церкви, як нема правдивої релігії без християнства.
